

Резюме дослідження

Вивчення можливостей для впровадження програм обміну шприців в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах

За даними декількох досліджень, які були проведені в Україні за останні роки¹, більш як половина людей, які вживають наркотики ін'єкційно, мають досвід ув'язнення у місця позбавлення волі. Протягом останніх тридцяти років змінювався тон глобальних рекомендацій – від м'яких формулювань доцільності введення програма обміну шприців (далі – ПОШ) у в'язницях до суворих, наполегливих, обов'язкових до виконання приписів реалізації ПОШ у місцях позбавлення волі. До декларацій приєднувалися все більше міжнародних, міжурядових організацій, які консолідували пропозиції і розробляли спільні заяви щодо пріоритетності завдань, пов'язаних із важливістю роботи ПОШ у МПВ. Законом України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ»² встановлено, що держава гарантує забезпечення запобігання поширенню ВІЛ-інфекції серед осіб, які вживають наркотичні засоби та психотропні речовини ін'єкційним шляхом, зокрема за допомогою створення умов для заміни використаних ін'єкційних голів і шприців на стерильні з подальшою їх утилізацією. Дослідження було спрямоване на аналіз бар'єрів та розробку рекомендацій для планування подальших кроків впровадження програми.

Дослідження проведене на замовлення Центру громадського здоров'я МОЗ України, Виконавець дослідження – ГО «Центр підтримки, досліджень та розвитку»

Методи дослідження – якісний, кабінетне дослідження

Вибіркова сукупність - 163 особи.

Поширеність ін'єкційного вживання наркотиків у МПВ

Кількість ув'язнених, які вживали наркотики до потрапляння в СІЗО або УВП, було оцінено всіма групами інформантів цього дослідження як 30–90 %, тоді як різниця в кількості ЛВІН, що потрапляють до МПВ, пояснюється типом і режимом установи. Оціночна кількість ув'язнених, які продовжують вживати в СІЗО і чоловічих колоніях середнього режиму безпеки для повторно засуджених, оцінюється у ті самі до 90 %, тоді як в колоніях для вперше засуджених чоловіків кількість людей, що вживають в ув'язненні, вказується як 30–60 %.

На менші можливості для вживання (10–40 %) або меншу кількість наркозалежних, які відбувають покарання саме в таких УВП, вказують працівники виправних центрів, в яких діє режим обмеження свободи. У виправних центрах перетинаються два потоки засуджених, одні потрапляють туди за рішенням суду за незначні правопорушення, інші – в результаті полегшення вироку. Можна припустити, що, в результаті у таких центрах можуть виникати так звані «тюремні університети» – коли «новачки» отримують освіту при взаємодії з людьми, котрі скоїли тяжкі злочини (або не тяжкі, але не один раз), але відбувають частину терміну у полегшених умовах. Це, в тому числі, може призводити до того, що такі ув'язнені можуть вперше долучатися до вживання наркотиків, відбуваючи покарання у ВЦ.

У жіночих колоніях, за словами працівників, адміністрація повністю контролює поведінку ув'язнених, які перебувають в УВП, наркотиків немає. Ймовірно, що жінки, які відбувають покарання в УВП, дійсно можуть мати менший доступ до вживання наркотиків, оскільки в цілому рідше зберігають зв'язки «на волі», які необхідні для цього. Однак жінки мають доступ до вживання наркотиків на інших відрізках ув'язнення – в СІЗО, на етапі і у в'язничній лікарні.

Доступ до інструментарію в МПВ

Відсутність вільного доступу до стерильного інструментарію в МПВ призводить не тільки до багаторазового збільшення ризиків інфікування ВІЛ, гепатитами та ін. захворюваннями, а й до нівелювання тих результатів, які були досягнуті у сфері зміни ін'єкційної поведінки ЛВІН на волі. Цінність використання стерильного

¹Поширеність ВІЛ-інфекції та ризикованої поведінки серед засуджених. Аналітичний огляд за результатами біоповедінкових досліджень 2009, 2011, 2013 років; Makarenko I, Mazhnaya A, Polonsky M, Marcus R, Bojko MJ, Filippovych S, et al. Determinants of willingness to enroll in opioid agonist treatment among opioid dependent people who inject drugs in Ukraine. Drug Alcohol Depend [Internet]. 2016 [cited 2018 Dec 10];165:213–20. Available from: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27370527>

² Верховна Рада України. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ | від 12.12.1991 № 1972-XII. 2012.

інструментарію або виключно власного для збереження здоров'я (основа зменшення шкоди) нівелюється заборонаю на шприци та голки в СІЗО і УВП. Більше того, своїми діями щодо вилучення та знищення інструментарію співробітники установ фактично підштовхують ув'язнених ЛВІН до використання нестерильного інструментарію для ін'єкційного вживання наркотиків.

Оскільки шприци мають порівняно великий розмір, разом з «перекидами» вони потрапляють в МПВ значно рідше, оскільки їх присутність підвищує шанс того, що «перекид» буде помічений. Зокрема, співробітники відділень оперативно-розшукової роботи і підтверджують це, вказуючи на те, що, згідно з внутрішньою статистикою, на 10–15 перекидів з наркотиками припадає 1 шприц. Обшуки, які проводяться працівниками відділень оперативно-розшукової роботи в камерах і бараках, де живуть ув'язнені, також спрямовані на вилучення всього, що заборонено, включно з голками і шприцами. Таким чином, якщо і припустити, що деякі ув'язнені можуть мати власний шприц для багаторазового використання, то вилучення його в процесі обшуку призводить до необхідності користуватися будь-яким іншим, зазвичай чужим, так само неодноразово використаним.

Особливості пенітенціарної системи

Оскільки пенітенціарна система є закритою, багато нюансів її роботи можуть бути не помітні і не враховані, оскільки, в цілому, можливості для вивчення цієї системи обмежені, а досліджень організації пострадянських в'язниць практично не існує. Ці особливості повинні враховуватися, але не повинні бути перешкодою на шляху подальшого реформування системи в напрямку дотримання прав людини і поваги до людської гідності навіть в умовах позбавлення або обмеження її свободи. Більше того, загальний стан реформування системи, притік нових кадрів і активна співпраця з громадськими організаціями – все це описує релевантний етап розвитку пенітенціарної системи в Україні.

Спроможність ДКВС до змін для впровадження ПОШ

Реалізація ПОШ в установах ДКВС може відіграти важливу роль у процесі реформування і вдосконалення системи, і в тому числі допоможе створити для самих співробітників установ ДКВС безпечніше робоче середовище. Говорячи про це, співробітники установ ДКВС висловлювали впевненість у тому, що в цьому є зацікавленість і у рядових співробітників, і у системи в цілому.

Беручи до уваги обмеження, які існують для впровадження ПОШ, співробітники установ ДКВС пропонують розглядати усі зацікавлені сторони, починаючи із себе – додаючи до ресурсів ДКВС ресурси інших структур. Комплексний підхід з проробленою відповідальністю кожної зі сторін є найкращим для реалізації такої інтервенції.

Моделі впровадження ПОШ: розподіл переваг

Інтенсивна взаємодія з громадським сектором в особі НУО і велика кількість освітніх заходів, у яких брали участь співробітники установ Центрального міжрегіонального управління ДКВС у порівнянні з працівниками інших відділень, зумовлює їх загальну більш зважену позицію щодо впровадження ПОШ – конкретна модель не така важлива, головне, щоб ця інтервенція була впроваджена.

Кейс для реалізації комплексного підходу до зменшення шкоди від ін'єкційного вживання наркотиків у МПВ

На даний момент в одній з українських колоній реалізується пілот ЗПТ, саме її доцільно використовувати в якості майданчика для реалізації комплексного підходу, в тому числі і для пілотних ПОШ. Розглянутий кейс демонструє розуміння проблеми з боку різних відділів колонії, роботу різних акторів у процесі реалізації однієї з працюючих інтервенцій, і ще раз фокусує увагу на тому, що будь-які зміни можливі тільки при гнучкій взаємодії, різнобічному інформуванні міждисциплінарної команди із представників медиків ЦОЗ ДКВС і співробітників НУО, а також готовності всіх зацікавлених сторін розпочинати реалізацію нових інтервенцій.